

FELSEFE DÜNYASI

2023/ YAZ/SUMMER Sayı/Issue: 77

FELSEFE / DÜŞÜNCE DERGİSİ

Yerel, süreli ve hakemli bir dergidir.

ISSN 1301-0875

Sahibi/Publisher

Türk Felsefe Derneği Adına Başkan
Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi

Türk Felsefe Derneği mensubu tüm Öğretim
üyeleri (Prof. Dr., Doç. Dr., Dr. Öğr. Üyesi) Felsefe
Dünyası'nın Danışma Kurulu/Hakem Heyetinin
doğal üyesidir.

Felsefe Dünyası, her yıl Temmuz ve Aralık aylarında
yayınlanır. 2004 yılından itibaren Philosopher's
Index ve TÜBİTAK ULAKBİM/TR DİZİN tarafından
dizinlenmektedir.

Felsefe Dünyası is a refereed journal and is
published biannually. It is indexed by Philosopher's
Index and TUBITAK ULAKBİM/TR DİZİN since 2004.

Editör/Editor

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir

Yazı Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Celal Türer (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Levent Bayraktar (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Muhammet Enes Kala (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Arş. Gör. Buğra Kocamusaoğlu (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Alan Editörleri/Section Editors

Doç. Dr. Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Ata Az (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet Emre Dağtaşoğlu (Trakya Üniversitesi)
Doç. Dr. Sebile Başok Diş (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Nihat Durmaz (Selçuk Üniversitesi)
Dr. Mehtap Doğan (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Dr. Muhammet Çelik (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Dr. Kenan Tekin (Yalova Üniversitesi)
Dr. Nazan Yeşilkaya (Şırnak Üniversitesi)

Yazım ve Dil Editörleri/Spelling and Language Editors

Zehra Eroğlu (Ankara Üniversitesi)
Abdussamet Şimşek (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Ahmet Hamdi İşcan (Ankara Üniversitesi)

Fiyatı/Price: 150,00 TL

Basım Tarihi : Temmuz 2023, 300 Adet

Adres/Address

Necatibey Caddesi No: 8/122 Çankaya/ANKARA
Tel: 0 (312) 231 54 40
<https://dergipark.org.tr/pub/felsefedunyasi>

Hesap No / Account No: Vakıf Bank Kızılay Şubesi
IBAN: TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Dizgi / Design: Emre Turku

Kapak Tasarımı / Cover: Mesut Koçak

Baskı / Printed: Bizim Büro Matbaacılık
Zübeyde Hanım Mahallesi Sanayi 1. Cd. &. Sedef
Sk. 6/1, 06070 İskitler-Altındağ / ANKARA
Tel: 0(312) 229 99 28

“BİR ÇÖZÜM OLARAK” SKEPTİSİZMİN HUME FELSEFESİNDE YENİDEN KURULMASI*

Felsefe Dünyası Dergisi, Sayı: 77, Yaz 2023, ss. 281-306.

Geliş Tarihi: 18.05.2023 | Kabul Tarihi: 06.08.2023

DOI: 10.58634/felsefedunyasi.1299019

Bilgehan ÖZÇELİK**
Gülise AKSOY***

Giriş

Kesin bilgi arayışı, insanın, bilginin öznesi olduğu günden bu yana en güçlü eğilimlerinden biri olmuştur. Kesin bilginin önündeki engelin ise genel anlamda şüphe olduğu söylenebilir. Antik Yunan felsefesini başlatan temel arayış; değişimin ötesinde, değişmeden kalan ve değişimin de nedeni olan şüphe götürmez bilgiyi arayış idi; her ne kadar felsefeyi başlatan eğilim şüphe olsa da. Mitolojik açıklamaları sona erdiren şüphe, felsefenin ve bilimin yolunun açılmasında ilk düşünme adımını önceler ya da ona eşlik eder. Dogmaya karşı girişilen bu çaba, sözcüğün etimolojik anlamından da çıkarılabileceği gibi psikolojik bir eğilim olmaktan ziyade araştırmaya, sorgulamaya ve içinde bulunulan çağın elverdiğince doğru cevaplara ulaşmaya uzanan düşünsel bir süreçtir. Hume şüpheciliği de, kelimenin gerçek anlamında bu özelliği taşır.

Empiristten sonra Hume isminin önüne konan sıfatların başında şüphecilik sözcüğü gelir. Ancak Hume’u niteleyici bir sıfat olarak şüpheciliğin kullanılması, yanına bir takım parantezlerin açılmasını da gerektirir. Hume klasik anlamda bir şüphecilik olmadığı gibi şüpheciliği araçsallaştıran bir felsefeye

* Bu makale Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalında yürütülen “Hume’un Metafizik Eleştirisi” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, ORCID: 0000-0001-7262-1090, e-mail: bilgehanozcelik@gmail.com

*** Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, ORCID: 0000-0003-3827-9054, e-mail: gaksoy@bartin.edu.tr

de sahip değildir. O şüpheye itibarını teslim eder ama onu felsefesinde yok edici bir unsur olarak kullanmaz. Genel anlamda bütün bir felsefesi için *temkinlilik* sözcüğünü kullanmak yanlış olmayacaksa da bu şüpheciliği için daha da geçerlidir. Aksi takdirde şüphecilik son raddede yokluğa dönüşecek, geride ne şüphenin kendisi ne de onunla denetlemeye çalıştığı bilgi kalacaktır. Hume, şüpheciliğinin yoklukla son bulacağı noktada çark ederek kendisini sağduyunun işaret ettiği varlık dünyasına *teslim eder*. Çünkü filozof da olsa, her insan gibi bir parçası olduğu doğanın belirleyiciliğine tabidir. Hume bu açıdan yargıyı askıya alarak bir çözüme ulaştığını iddia eden şüphecilerin düşüncelerinde tutarlı olup olmadıklarını soruşturur.

İnsanın, dış dünyayla ilişkisini, kendisine hareket yeteneği kazandıracak şekilde kurabilmesinin tek yolu, geçmiş ve anlık deneyimlerine dayalı olarak geleceğe ilişkin bir perspektif oluşturabilmesidir. Tarih her ne kadar insanın bu işi başardığının sayısız örnekleriyle dolu ise de Hume, sonunda kendisinin de baş edemeyerek *geçici bir süre için* askıya almak zorunda kalacağı şüphe ile tüm kabulleri alt üst eder. Hume felsefesinin en tartışmalı başlığı olarak anılabilecek şüphecilik, ilkin izlenimin tasarıma dönüştüğü aşamada ortaya çıkar ve insan için dünyayı güvenli bir yaşam alanı haline getiren neredeyse tüm bilgileri birer olasılığa dönüştürür.

Makalede, filozofu şüphenin doruğuna getiren süreç özetlendikten sonra, şüpheye dair karar aşamasındaki filozofun yöneliminin, Hume felsefesi açısından ne ifade ettiği -bir yenilgi mi ya da insan bilimine ilişkin kritik bir tespit mi olduğu- tartışılacaktır.

Makalenin şu sorulara cevap vermesi amaçlanmaktadır: Tüm bilimlerin temelini insan bilimini koymanın zorunluluğuna vurgu yaparak, insanın anlama yetisinin sınırlarını belirlemeye soyunan Hume, bu düşünsel süreçte şüpheyi nasıl kullanmaktadır? Şüphecilik, Hume için, düşüncesini 'kesinleştirdiği' noktada artık bir daha eline almayacağı bir araç mıdır? Hume'un, filozofu yeniden şüpheyle buluşturduğu uğrak, düşüncesinin sıfır noktası mıdır? Eğer öyleyse Hume'un felsefesi başlangıçtaki iddiasının aksine bir kısır döngüye mi kapılmıştır yoksa her uğrakta ileri bir noktaya mı taşınmaktadır? İnsan doğasının bilimini kurmak için yola çıkan Hume sonuç olarak amacına ulaşmış mıdır? İnceleme'nin 1. kitabının şüpheyi ele alan 4. bölümünde derinleştirdiği şüphecilik karşısında yenilmiş ise daha sonra İnceleme'yi revize ederek yazdığı *Soruşturma*'da bilgi felsefesine ilişkin aynı iddiaları neden yinelemiştir? Hume'un şüphecilik ile kurduğu bilgi felsefesi hangi bilgi türünün eleştirisine odaklanmıştır? Bu soru aynı zamanda Hume'un skeptikliğiyle ördüğü bütün bir felsefesinin odak noktasını oluştur-

ması açısından önemlidir ve Hume felsefesinin bu makalede savunulacak ileri noktasını tespit etmeye yöneliktir.

Şüphencilğe Kısa Bir Bakış

Hume’un şüphencilği başlığında, etimolojik bir değini faydalı olacaktır. Türkçe’de şüphencilik ya da *kuşkuculuk* olarak karşılanan *skeptisizm* sözcüğünün kökeni Antik Yunan düşüncesine dayanır. Sözcük, *skeptik* (σκεπτικός) sözcüğünden türemiş olup, gerçeği soruşturan ya da bazı şeyler hakkında bilgi toplamak isteyen kişi anlamına gelir (Landesman & Meeks, 1988: 1). Skeptikler (οί Σκεπτικοί) sözcüğü ise doğrudan felsefi şüphencilere atfedilen özel bir kullanımdır (Montanari, 2015: 1992). Sözcük gündelik dilde kullanılan *duygu olarak şüphe* anlamını taşımaz. Nitekim Antik Yunancada bu anlamı karşılayan sözcükler farklıdır. Ahmet Cevizci de benzer bir görüşü paylaşarak sözcüğün, ortaya çıktığı Helenistik dönem itibarıyla şüphe eden den ziyade *gerçeğin peşinden koşan* olarak anlaşılması gerektiğinin altını çizer (Cevizci, 2021: 155). Felsefi yazıları Yunan kuşkuculuğu üzerine birincil kaynaklardan sayılan Sextus Empiricus’da da bu anlama uygun olarak şüphenci, “yalnızca sorgulayan ya da araştıran kimsedir” (Empiricus, 2017: 27).

Şüphencilğin tohumlarının her ne kadar Hindistan’da atıldığı yönünde bir iddia varsa da şüphencilik ilk kez Yunan düşünür Pyrrhon tarafından sistemleştirilerek felsefi bir öğretisi haline getirilmiştir (Çubukçu, 1964: 16). Ancak ondan yaklaşık bir yüzyıl önce yaşamış olan Protagoras ve Gorgias başta olmak üzere sofistler, *insana görelilik* olarak özetlenebilecek *aydınlanmacı* (Empiricus, 2017: 15) teorileriyle tarihsel bir dönüşümün düşün alanındaki neferleri olarak şüphencilğe giden yolun taşlarını döşemeye başlamışlardır. Böylece *sokaktaki adam* doğa filozoflarının metafizik açıklamaları arasından sofistlerin sağduyulu felsefeleri sayesinde sıyrılabilmiştir (Guthrie, 1999: 69). Sofistler düşüncenin odağını doğadan ve doğa üzerine sıradan insanın anlayamayacağı unsurlarla bezeli açıklamalardan çekip insana, insana dair anlaşılır açıklamalara yönlendirmişlerdir. Ancak bu belirgin değişiklik doğa felsefesi olarak ortaya konmuş mirasın tümünden reddedilmesi ve iki dönem arasında mutlak bir ayrılığın tesis edilmesi anlamına gelmiyordu. Protagoras, duyuların “salt uyuşimsal terimler” olduğunu söyleyen Demokritos’dan (Guthrie, 1999: 73), her şeyin “oluş” olduğunu söyleyen Herakleitos’dan faydalanmıştır (Çubukçu, 1964: 17). Bu türden felsefenin değerler alanına geçişi ise Atinalı Arkhelaus’un sıcak-soğuk, acı-tatlı duyularının doğada değil de, öznenin kendisinde olduğunu keşfetmesi üzerine öznel bir varoluşun kabul edilmesi gerektiğine ilişkin kabulü ile başlıyor (Guthrie, 1999: 73). Sofistler öğretileriyle genel olarak doğa filozofları ve Sokrates ile

ardıllarının bilgi anlayışlarına darbe vurarak günümüze kadar gelecek olan bir tartışmanın fitilini ateşliyorlardı: dış dünyanın bilgisi.

Ortaçağ felsefesinde; Platonculuk, Aristotelesçilik, Yeni Platonculuk ve Stoacılık gibi felsefeler, barındırdıkları dogmatik unsurlara yaslanılarak Hristiyan düşüncesini destekleyecek şekilde dönüştürülebiliyorlardı. Ancak her alanda kilise otoritesinin hâkim olduğu Ortaçağ'da, şüphecilik, mevcut Hristiyan anlayışının dogmalarını desteklemek üzere dönüştürülemediğinden dönemin felsefi kaynaklarının dışında tutulmuştur. Çünkü şüphe, neye karşı geliştirilirse geliştirilsin, bir kırılma eğilimi yaratacak, metafizik düşünce için kabul edilemez sonuçlar doğuracaktır. Nitekim modern düşüncenin öncüsü sayılan Descartes da işe bütün bir geleneği şüpheli hale getirerek başlar. 17. yüzyıla geldiğinde tarihin daha önce benzer bir yoldan geçirdiği insanlık yine benzer bir hamleyle çıkışı yakalayacağı bir sürecin kritik halkasındadır. Her iki anlayışı da içinde barındıran, geçiş dönemi sayılabilecek Rönesans'ın ardından 17. yüzyılda, deneyimci felsefeler, içerdikleri metafizik unsurları mümkün merteye kenara sıkıştırmışlardır ama metafizik bu felsefelerde hala *can çekişmektedir* (Zelyüt, 2010: 90). 18. yüzyıl bir kırılma dönemidir. Tarih, diyalektik hareketi sayesinde sofistlerinkine benzer bir görevi aydınların önüne bir kez daha koymuştur. Üstlendikleri bu görevle Hume ve Kant dikkatlerini "17. yüzyıl filozofları gibi esas olarak doğa ve doğabilim üzerine değil bütün bu doğa bilimini ve bütün diğer insani kültürel kurumları, dini, siyaseti, ahlakı vb. yaratan özne, yani bilen ve eyleyen varlık, tek kelime ile 'insan' üzerine çevireceklerdir" (Arslan, 2006: 9). Dönemin MÖ 5. yüzyıl ile benzerliği dikkat çekicidir: Sofistlerin yaratıp en iyi temsil ettikleri dünyada felsefenin merkezine insan ve insana ilişkin konular geçirilmiş, metafizik tartışmalar ikinci plana hatta zaman zaman tartışmanın tamamen dışına atılmıştır (Arslan, 2006: 10). 18. yüzyılda ise şüpheli bakış açısının mümkün hale getirdiği dönüşüm içerisinde nedensellik, tümevarım, zaman ve uzam gibi ilk bakışta sarsılmaz görünen kabul-ler tartışmalı hale gelmiştir.

Bilgiye ilişkin temel tartışmalar, "Herhangi bir şey bilebilir miyiz?", "Eğer bilebilirsek, ne tür şeyleri bilebiliriz?" ve "Bunları nasıl bilebiliyoruz?" olmak üzere üç soruyla ifade edilirse ilkinde verilen cevap insanın, onu diğer hayvanlardan ayıran sayısız üretimi görmezden gelinmeyecekse genellikle olumludur. Doğuştan çeşitli yetilerle donanmış hayvan karşısında aciz sayılabilecek insan kuşlardan daha uzaklara uçmanın, yarasadan daha iyi işitmenin, kartaldan daha iyi görmenin yolunu bulabilmiş ve bütün bunları bilme yeteneği sayesinde yapabilmiştir.

Bilginin Platon’dan gelen tanımı¹ şüphecilik çerçevesinde sorgulandığında, “İnancı gerekçelendirmek mümkün müdür?”, sorusuna felsefe tarihinde “hayır” cevabını verenler *skeptik*, diğerleri ise onlar tarafından dogmatik olarak adlandırılmıştır. Musgrave’in *yaftalama* diye niteleyerek talihsiz bulunduğu (Musgrave, 2013: 26) bu adlandırma gerçekten de şüpheli olmayan her tür düşünüş biçimi için kullanılabilir kapsayıcılığa sahip değildir. Oysa Empiricus mantıktan müziğe kadar her alanın bilgisini dogmatik ilan etmiştir (Empiricus, 2017: 1).² Bu düşünürün fikrini izlemeye devam edersek Hume da dogmatik olmalıdır. Sextus Empiricus ile Ahmet Cevizci’nin fikirlerine dayanarak septikliğin kaynaklarının üç dönemde ele alınabileceğini yazan Ahmet Arslan’a (2019: 425-428, 528-552) göre, ilk dönem, Timon tarafından temsil edilen ve genel olarak Pironculuk veya Eski Şüphecilik diye adlandırılan dönemdir ve ilk grup, araştırmanın bir noktasında cevabı bulduklarını düşünenlerden oluşur. Empiricus’a göre bunlar hiç olmazsa bazı sorulara cevap bulmuş olduklarını düşünen Aristoteles, Epikuros, Stoacılar ve diğerleridir. Empiricus onları ‘dogmatikler’ olarak adlandırır (Arslan, 2019: 425-426).

Bir bilim insanının, örneğin dış dünyanın varlığına sorgusuz sualsiz inanç duyması ya da daha doğru bir deyişle varlığına yönelik şüpheye kayıtsız kalması -ki aslında gerekçeleri de vardır- bilimsel çalışmanın ön şartıdır. Çünkü bu kabul düşüncenin ilerleyebilmesi ve düşünene hareket imkânı sağlaması açısından zorunludur. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki yüksek olasılıklı bilgiye dayalı olarak ortaya çıkan bilimsel sonuçların güvenilirlik düzeyi ve hayata yansımaları ortadayken şüphecilerin asıl itiraz noktası inançların tümünden boş, anlamsız ve saçma olduğu değil, gerekçelendirme iddialarının asılsız olduğudur. Şüpheciliğin dogmatizmin karşısına koyduğu argüman özetle şöyledir: Dogmatikler inancı gerekçelendirdiklerini iddia ederler. Oysa gerekçe yapılan inancın da gerekçelendirilmesi isteneceğinden bu girişim *sonsuz geri gidişe* (infinite regress) kapılır. Yani dogmatik’in yaptığı tek şey *sözde gerekçelendirmelerle* bir inancı başka bir inançla desteklemekten başka bir şey değildir. Sonuç olarak bilginin sahip olması gereken kesinlik niteliğinin boş bir inanç olduğu varlığına ulaşılır. İnanç gibi, tanımların gerekçelendirilmesi de aynı akıbete uğrar: Bir sözcüğü tanımlarken kullanılan sözcüklerin de tanımlanması gerekecek böylece,

1 Bilgi gerekçelendirilmiş doğru inançtır.

2 Cevizci’nin dogmatizm ile bağımlık tanımları, her ikisi de körü körüne inanma anlamlarını içermeleri bakımından benzerlik gösterir. Cevizci “dogmatizm” maddesinde, şüphecilik ile dogmatizmi, *yanılabiricilik* ile *temelcilik* arasındaki karşıtlığın biraraya getirdiğini ifade eder ki aslında bu son iki kavram, şüphe ile *dogmanın*, içeriklerine uygun olmayan aşırılıklarını bertaraf eden ve anlamlarına dair daha açıklayıcı ifadeler gibi görünmektedirler (Bkz. Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 1999, s. 101-250).

Musgrave'in (2013: 28) de dile getirdiği gibi, yine *sonsuz geri gidişle* karşı karşıya kalınacaktır. Şüphecinin, sonsuz geri gidişin yarattığı gerilimden kaçınma yolu ise *yargıyı askıya almadır*. Şüpheciler argümanlara empirist ve rasyonalist cepheden yanıtlar gelmiştir. Kesin bilginin varlığına inanç barındıran anlamında dogmatik diyeceğimiz argümanlar, gerek inanç gerekse tanımların sonsuz geri gidişini durduracak, ilki için doğruluğu dolaysız olan önermelerin, ikincisi için sözcüklerin var olduğunu iddia ederler. Söz konusu dolaysız bilgi iddiasının dayanağı Musgrave'e (2013: 30-31) göre akıl ya da deneyimdir; Hume'da ise deneyim ve deneyimle algılananların akıl tarafından işlenmesidir.

Hume Şüpheciliği Olarak Skeptisizm

Carlos Levy (2016: 113) Hume'un tavrını şöyle özetler: “Bütünsel kuşkuçuluk’ diye adlandırdığı şey, her şeyin belirsiz olduğunu ve yargının hiçbir alanda doğruluk ve yanlışlık ölçütüne sahip olmadığını belirten şey, ona ‘çılgın bir mezhebin’ (fantastic sect) ürettiği bir saçmalık gibi gelir”. Hume'un *bütünsel kuşkuçuluk* olarak isimlendirdiği şüphecilik türü *Soruşturma*'da etraflıca ele alacağı Pyrrhonculuktur. Hume iki şüphecilik türü ayırt eder. Biri hata ve aceleci yargıyı önlemeye yönelik olarak her türlü inceleme ve felsefeden önce gelen; diğeri ise bilim ve incelemelerin *sonucu olarak* ortaya çıkan şüpheciliktir. İlkini başlıca temsilcisi Descartes'tır. Hume, Descartes'in *yöntemsel* şüpheciliğinin, ılımlı olması durumunda tarafsızlığın korunması, önyargılardan başışık olunması gibi üstünlüklerinin yanında, içinden çıkılmasının mümkün olmayan bir şüpheye düşmekten kaçınmadığını savunur. Çünkü Hume'a göre, Descartes'in yetilerimiz de dâhil her şeyi şüpheye açmakla ulaşmayı amaçladığı, *diğerleri karşısında önceliği bulunan, kendiliğinden bilinebilir ve ikna edici nitelikte özgün bir ilke* yoktur. Olsa bile Descartes'in şüphe duyduğu yetilere dayanarak varlığını kanıtlamaya çalışması açık bir çelişkidir (Hume, 2021: 140-150).

Şüphenin, bilim ve incelemelerin *sonucunda* ortaya çıkan ve en basit duylardan en derin ve karmaşık metafizik yargılara kadar her şeyi şüpheli hale getiren skeptiklik türü ise en yetkin halini Pyrrhonculukta bulur³. Hume *aşırı* şüphecilerin akla ve duylara yönelik olarak öne sürdükleri argümanları ele alır: Küreğin suyun içinde çarpık görünmesi, nesnelere farklı mesafelerden farklı görünmeleri gibi duylara yönelik şüpheciliğin gerekçelerini *harcıâlem meseleler* diyerek hafife aldığını gösterir (Hume, 2021: 151). Sıradan insan *kör ve güçlü doğal içgüdü*sü sayesinde duylarına güven konu-

3 Fogelin, Hume itiraf etmese de İnceleme'nin 4. bölümünde ortaya çıkan şüpheciliğin bu türden olduğunu belirtir (Bkz. Robert J. Fogelin, *Hume's Skeptical Crisis*, Oxford University Press, New York 2009, s. 146).

sunda problem yaşamadan hayatına devam eder. Önündeki masa, algılarından bağımsız ve algılayan zihnine dışsal görünür. Dolayısıyla sağduyuya yatkın gündelik düşünüş biçimi şüpheden azadedir. Hume Pyrrhonculuğun ya da skeptikliğin aşırı ilkelerinin eylem, çalışma ve günlük yaşam meşgaleleri tarafından darmadağın edileceğini belirtir: “Fakat gölgeden çıkıp, tutkularımızı ve duygularımızı harekete geçiren gerçek nesnelere huzurunda doğamızın daha güçlü ilkelerinin karşısına koyuldukları zaman buharlaşıp uçarlar ve en kararlı skeptiği bile diğer fanilerle aynı koşulda bırakırlar” (Hume, 2021: 158-159). Bu pasaj Hume’un, aşırı skeptikliğin topluma hiçbir yarar sağlamadığı (Hume, 2021: 160) vargısının gerekçesini de oluşturur. Ancak filozofa, kendisinden uzaklaştıkça değişen önümüzdeki masa ile değişmeden kalan zihnimizdeki masa algısı karşısında şüphenin kapıları açılır. Hume filozofa iki seçenek sunar: ya doğanın asli içgüdüleriyle çelişmek ya da yeni bir sistem benimsemek (Hume, 2021: 152). Çelişki katlanılmaz olacağından yeni sisteme yönelen filozofun işi ise kolay olmayacaktır:

Fakat bu noktada felsefe bu yeni sistemi meşrulaştırıp skeptiklerin kılı kırk yaran argümanlarını ve itirazlarını savuşturmaya giriştiğinde fevkalade sıkıntılı bir duruma düşer. Artık doğanın şaşmaz ve karşı konmaz içgüdüsünden medet umamaz; zira o bizi şaşması, hatta hata yapması mümkün olduğu kabul edilen gayet farklı bir sisteme götürmüştür. Bu varsayılan felsefi sistemi açık ve ikna edici bir argüman zinciriyle, hatta salt zahiri bir argümanla olsun meşrulaştırmak insan kapasitesinin boyunu aşar (Hume, 2021: 152).

Çünkü duyularının yanıltıcılığından kaçan şüphelinin deneyimleri aklını da tatmin edemeyecektir (Hume, 2021: 154):

Böylelikle duyuların tanıklığına ya da dışsal varoluş kanısına ilk felsefi itiraz, bu tür bir kanının doğal içgüdüye dayandırıldığı takdirde akla aykırı olacağı, akla atıfta bulunulduğu takdirdeyse doğal içgüdüye aykırı olup tarafsız bir araştırmacıyı ikna edecek hiçbir akılcı kanıt içermeyeceğidir (Hume, 2021: 155).

Hume akıl ile imgelem arasındaki bu çelişkinin çifte varoluş algı teorisıyla çözüldüğünü ifade eder: “Bu varsayım algıların ve nesnelere çifte varoluşuna ilişkin felsefi bir varsayımdır ve bağımlı algılarımızın kesintili ve farklı olmalarına izin vererek usumuzu hoşnut kılarken aynı zamanda nesnelere dediğimiz başka bir şeye devamlı bir varoluş yükleyerek imgeleme de uyumludur” (Hume, 2020: 150). Başka bir deyişle “Algıların süresiz ve farklı olduklarını kabul ederek akli hoşnut ediyoruz, fakat nesne diye adlandırdığımız şeye süregelen bir varlık atfederek imgelemi pohpohluyoruz”

(Levy, 2016: 114). Ancak Fogelin (2009: 79), filozofun yönlendirildiği, *temsili realizm* (representational realism) olarak da isimlendirilen çifte varoluş teorisinin bir kavrayış değil bir *prototeori*⁴ olduğunu düşünmektedir. Nitekim Hume da bu varsayımın us ya da imgelem için birincil olarak kabul edilebilir olmadığını vurgular (Hume, 2020: 148).

Hume düşünüşünün her adımına şüphenin eşlik ettiği bir filozof olarak ne kadar dogmatik; sonsuz geri gidişe sınır çizen bir filozof olarak ne kadar şüpheli olabilir? Bu soruya Hume'un kendini nasıl konumlandığı üzerinden cevap vermek gerekirse o, Smith (2005: 447)'in de belirttiği gibi kendisini bu iki eğilim arasındaki tartışmanın dışına ve üzerine çıkarır. Hume, aklın işlevi konusunda karşı karşıya gelen iki eğilimin aslında kendisi gibi aklın sınırlarına odaklanmaları gerektiğini belirterek, vardığı, aklın sınırları yanında işlevinin de olduğu sonucunun şüphecileri dogmatiklere göre biraz daha fazla rahatsız edeceğini belirtir. Hume "Us Açısından Kuşkuculuk" bölümüne girişte uygulama gerektirmeyen, cebir ve aritmetik gibi tanıtlayıcı bilimsel bilgilerin kesinliğini kabul etmekle şüphecilikten, bunlar dışındaki tüm bilgileri olasılığa dönüştürmekle dogmatizmden sıyrılır.

Hume, nedensellikten başlayan eleştirisiyle şüpheli argümanlara bir yenisini ekler gibi görünse de, altını çizerek güç atfettiği *doğanın müdahalesi* ile şüpheliye varlık dünyasını işaret eder: "Doğa mutlak ve denetlenemez bir zorunlulukla bizi, soluk almaya ve duyumsamaya olduğu gibi, yargıda bulunmaya da belirlemiştir" (Hume, 2020: 131). Diğer yandan o dogmatiklik ile şüpheyi birbirini gerektiren bir ilişki içinde konumlandırır:

İşlem ve eğilimlerinde karşıt olsalar da kuşkucu ve dogmatik uslar aslında aynı türdedirler, öyle ki ikincisi nerede güçlüyse, birincide karşısına çıkacak eşit güçte bir düşman bulur; kuvvetleri ilkin eşit olduğu için, ikisinden biri ayakta kaldıkça, eşit olmayı sürdürür ve ayrıca diğerinin gücünü azaltmadıkları için bu yarışta herhangi bir kuvvet yitimine uğramazlar (Hume, 2020: 133).

Hume İnceleme'nin "Bu Kitabın Vargısı" kısmında doğaya atfettiği güç ile dogmatizme daha yakın duruyormuş gibi görünse de unutulmamalıdır ki bu aşamaya kadar sağduyuya indirdiği darbelerle şüphecilığe verdiği önemi de yeterince kanıtlamıştır. Hume'un şüphecilikle arasına koyduğu mesafe, çalışmalarına odaklanmış bir bilim insanının dış dünyanın varlığı ya da duyu bilgisinin güvenilirliği hakkında onu paralize edecek şüphelere kulak asmayarak yoluna devam etmesini sağlayacak kadardır⁵. Hume'un da birtakım

4 Detaylandırma ve savunma gerektiren basit taslak (Bkz. Robert J. Fogelin, Hume's Skeptical Crisis, s.79).

5 Hume dış dünyanın varlığını şüpheyeye açmayarak bilim insanlarıyla aynı 'kayıtsızlığı' paylaşır ancak duyular söz konusu olduğunda bilim insanının temel kabulü duyular aracılığıyla dış nesnelere doğrudan

ilksel kabulleri vardır ancak bu kapsamda değerlendirilebilecek görüşleri bilgiden ziyade insan doğasının eğilimleri ile ilgilidir: Örneğin, çağrışım ilkeleri, imgelemin işlemleri, zaman ve uzam algısı vs. Hume her fırsatta doğuştan hiçbir tasarıma sahip olmadığımız üzerinden en büyük dogmalara savaş açmış bir düşünürdür.

Hume algıların *izlenim* ve *tasarım* olarak iki türe ayrıldığını belirtir. İlki zihne doğrudan girmesi nedeniyle güç ve canlılığa sahipken ikincisi ilkinin zayıf içeriğine bürünerek ortaya çıkar (Hume, 2020: 17). Hume’un temel eseri İnceleme’nin konusunu izlenim ve tasarım arasındaki neden-etki ilişkisi oluşturur (Hume, 2020: 18). Bilginin şüpheye açık hale geldiği yer de tam burasıdır. İnsanın duyu deneyimleri dışında kalan bilgisi *bellek* ve *imgelem* tarafından üretilir. Hume’un asıl olarak üzerinde durduğu bilginin üretim merkezi olarak imgelem, olgular arasında doğrudan ve kolay bir geçişle tasarımına sahip olmadığımız yeni bilgilerin üretildiği yetidir. Ancak bilgi rastlantısal yolla değil, *benzerlik*, *bitişiklik* ve *neden-sonuç* olarak tespit ettiği çağrışım ilkeleriyle kurulur. Bunlardan, Hume felsefesinin merkezi sorunsallarından biri olan nedensellik ilkesi, insanı deneyim ötesi bilgiye taşıyan tek ilke olarak Hume’un özellikle üzerinde durulmasını salık verdiği, aynı zamanda metafizik bilginin de kaynağını oluşturan ilkedir (Hume, 2020: 62). İnsan yaşamının devamı ve niteliği üzerinde vazgeçilmez işlevlere sahip olan nedenselliğin aracı olabileceği *safsata metafizik bilginin* ayıklanabilmesi için nedensellik tasarımının kaynağına ışık tutulması ve tasarımların, türedikleri izlenimlerle bağlarının kurulması gerekmektedir. Bunun için öncelikle bilginin, akıl değil alışkanlıklar yoluyla ortaya çıkan *inanç* ile elde edildiğinin (Hume, 2021: 41-42) ortaya konması ve akılda yaratılan bir tür müphemlik içinde yitip gitmesinin engellenmesi zorunludur.

“Kant’dan daha tehlikeli bir İskoç” (Durant, 2014: 182), “Locke ve Berkeley’in ampirizmini mezara gömen bir şüpheci” (Ayer, 2002: 33) olarak anılan Hume’un felsefesi, özelde de metafizik eleştirisinde şüphencilik kilit bir role sahiptir. Denebilir ki skeptikliği çekip çıkarıldığında, Hume, Kant’ın kuma saplanmış bir gemi olarak betimlediği felsefesini, gemi misali *emin bir yere kadar* (Kant, 2019: 10) bile yüzdüremeyecektir.⁶ Hume’un Aydınlanma dönemi içindeki yeri ve amacının ne olduğu Hançerlioğlu’nun pasajında açıklanmaktadır:

ve kesin bilgisini edinebiliyor olduğumuz iken, deneyimciliğinin bir sonucu olarak Hume, doğrudan nesneyi değil *duyu verisini* (*ideayı*) bilebileceğimizi temel alır.

6 Oysa Hume’un açıklamalarına bakılacak olursa, skeptikliğin son aşamasında yani gemi tam kumsala saplanmak üzereyken dümeni kırdığı anlaşılıyor.

Gerçeğe us yoluyla varılabileceğini ileri süren ilk metafizikçi Parmenides (I.Ö. 540-450)'ten beri us, hemen hiçbir fiziksel engelle karşılaşmaksızın, bunca yüzyıl, ipi kopmuş bir balon gibi başıboş; hayal âlemlerinde gezip dolaşmıştır. Ne var ki artık onun, kimi yerde gerçeklere de yaklaşmasını beceren gücünden şüphelenme başlıyor. Bu şüphelenmeyi başlatan, özellikle Hume'un temsil ettiği İngiliz şüpheciliğidir. İngiliz düşünürü David Hume (1711- 1776) bir açıdan, tüm çağdaş düşünceli yanılığın babası sayılabilir (Hançerlioğlu, 1995: 240).

Hume şüpheciliği ilkin insan doğasının dış dünyayı algılayış tarzında belirir ve bu yüzden nedenselliğe dair *sarsılmaz* kanıları yıkmakla işe koyulur. Hatta Hume, eğilimine ilişkin açıklamaları apriori sayılabilecek tarzda kabul ettiği insan doğasının ne denli belirleyici olduğunu, insan aklını içgüdülere indirgeyerek ortaya koyar (Hume, 2020: 128). Bu makalede üzerinde durulacak söz konusu işlemlerin, *gerçek* metafiziğin yanında, *sahte ve yozlaşmış* metafiziği (Hume, 2021: 10) nasıl ürettikleri üzerinde durularak, bir açıdan Hume şüpheciliğinin yıkıcı değil yapıcı olduğu ortaya konmaya çalışılacaktır.

Hume, şüpheyi en basit gündelik bilgidен en karmaşık bilimsel bilgiye imkân sağlayan bir yetiyi yadsımak için değil onu daha iyi tanımak, işlevlerini ve sınırlarını belirlemek için kullanır. Bu açıdan bakıldığında Hume, insan bilimi kurma amacına uygun olarak bilim insanı titizliğiyle hareket eder. Felsefesine bir doğrultu çizmek gerekirse söylenebilir ki Hume, ilkin nedensellik çözümlemesinin ortaya çıkardığı şüpheli bilgi fikriyle metafizik eleştirisine, oradan da metafiziğin tanrı ve din gibi pratik karşılığı olan alanlarına yönelir.

Hume, İnceleme'nin "Us Açısından Kuşkuculuk" kısmında şüpheciliği felsefesini açımlayacağı konuya şüpheciliğinin gerekçesiyle başlar:

Tüm tanıtlayıcı bilimlerde kurallar kesin ve yanılmazdır, ama iş bunları uygulamaya geldiğinde yanılabilir ve güvenilmez olan yetilerimiz sık sık bu kurallardan sapıp hata yaparlar. Bu yüzden, ilk yargımız ya da inancımız üzerinde bir denetim ve teftiş aracı olabilmesi için akıl yürütmelerimizde yeni bir yargı oluşturmamız ve görüşümüzü, anlama yetimizin tanıklığının haklı ve doğru olduğu durumlarla karşılaştırıldığında bizi aldattığı ortaya çıkan diğer tüm durumların bir nevi tarihini kapsayacak şekilde genişletmeliyiz (Hume, 2020: 129).

Hume, tüm akıl yürütmelerimizi *tanıtlayıcı* ve *olası akıl yürütmeler* olarak ikiye ayırır. Bunlardan ilki geometri, cebir, aritmetik gibi soyut bilim

alanlarındaki fikirler arasındaki bağlantılar üzerine iken, ikicisi olgusal durumlara ilişkin nedensel soruşturmalar üzerinedir (Hume, 2021: 23). İki akıl yürütmeyi birbirinden ayıran en önemli fark, tanıtlayıcı akıl yürütmenin, bir kere kurulduktan sonra aksini düşünmenin çelişki yaratması iken⁷; olası akıl yürütmelerde ise, doğrulayıcı pek çok örnek olsa bile, akıl yürütmenin kesin bir sonuca ulaştırılamayacağı, dolayısıyla her olgusal önermenin aksinin de mümkün olabileceğidir. Hume görüşünü, en azından dünya tarihi boyunca gerçekleşmemiş ve gerçekleşmesi durumunda çok kısa bir süre sonra belki artık dünya diye bir şeyin kalmayacağını düşündürecek bir örnekle destekler: yarın güneşin doğmayacağı önermesi en az doğacağı önermesi kadar tutarlıdır (Hume, 2021: 24). Çünkü güneşin doğacağına ilişkin sahip olduğumuz bilgi bizde bir zorunluluk algısı yaratacak tikel bir güce tanıklık etmemizden gelmez. Nasıl ki güneşin doğmama gerekçesini bilemiyorsak doğma gerekçesini de bilemiyoruz. Hume’un nedensellik görüşünü açıklamak için belki de en çok alıntılanan bu çarpıcı örnek, onun felsefesini buraya kadar özümsemiş biri için, ıssız bir adada saat bulan birisinin o adada daha önce birilerinin yaşadığına kanaat getirmesinin yanlışlanabilirliği kadar açık ve sıradandır. Hume da zaten olgulara ilişkin tüm akıl yürütmelerimizin aynı nitelikte olduğunu belirtir⁸ (Hume, 2021: 24). Oysa saatin bir hava aracından düşmüş olabileceği ve aslında adaya ilk ayak basanın o saati bulan kişi olabileceği kurgusu da dinleyene hiç akıl dışı gelmez. Ancak alışkanlıklarımızın gücü, dünyaya gelişimizle beraber tanık olduğumuz olguların nedenlerine ilişkin cahilliğimizi kabul etmemizi zorlaştırır; öyle ki açık zannettiğimiz olguların üzerindeki görünmez örtü bizim cehaletimizin üzerine örtülmüştür (Hume, 2021: 26). Yaptığımız şey tümevarımsal bilgiyi tümevarımdan çıkarsama hatasıdır ki bu kısırdöngüye bile bile kapılırız (Reichenbach, 2000: 73). Oysaki bilgi olarak kabul etmeye meyilli olduğumuz ve pratik yaşantıda bizi çoğunlukla yanıltmayan yargımıza alışkanlığın sağladığı inanç sayesinde güven geliştirmişizdir. Nedensel akıl yürütmelerimiz yalnızca olasılık üzerine kuruludur ve sıradan bir insan bile durup düşündüğünde bunu kolayca keşfedebilir.⁹ İnsanın ve Hume’a göre düşünce ve akıl açısından insana benzeyen

7 Örneğin, dörtkenarlı bir üçgen düşünmek imkânsızdır çünkü “üçgen olmaklık” üç kenarlı olmaktan çıkarsanmıştır. Yani eğer üçgeni düşünüyorsak dörtkenarlılığı, dörtkenarlılığı düşünüyorsak üçgeni düşünemeyiz. Dolayısıyla analitik bir önermenin, zorunlu olarak doğru olacağı için çelişki yoktur.

8 Ayer, Hume’un nedensellik öğretisinden, felsefesinin en büyük ve en uzun süreli etkiye sahip ögesi olarak bahseder. Aynı zamanda bu öğretinin sık sık saldırıya maruz kalmış ve yanlış anlaşılma olduğunu belirtir (Bkz. Alfred Jules Ayer, *Hume*, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 2002, s. 82).

9 Gündelik hayatta *aksilik* ya da *felaket* olarak ifade edilen olaylar, alışkanlığa yol açmış neden-sonuç ilişkisinin diğer seçeneğe de açık olduğunu gösteren örneklerdir. Trafikte yalnızca araçlara tahsis edilmiş bir yolu kullanırken sürücüler yaya çıkabileceği ihtimalini düşünerek hareket etmezler. Fakat bir gün biri yola fırlar ve felaket, sürücülerin temkinli olduğu bir yoldakinden çok daha fazla olası olur. Genel anlamda kazaların, alışkanlığa aykırı sayıldığı için olasılık dışı bırakılan durumların beklenmeksizin belir-

hayvanın, neden ve sonucun bitişiklik ve ardışıklığından gelen alışkanlıkla türettikleri zorunlu bağlantı fikri “yeni bir izlenim”dir (Denkel, 1994: 66). Bu izlenimin niteliği, deneyimsel bir kaynağının olmaması ve söz konusu canlılara deneyimin ötesine geçme imkânı sağlamasıdır. “Hiçbir nesnede bizi onların her zaman uzak ya da her zaman bitişik olduklarına ikna edecek bir şey yoktur; deneyim ve gözlemlerle, ilişkilerinin bu belirli noktada değişmez olduğunu fark ettiğimizde, daima, nesnelere ayıran ya da birleştiren gizli bir neden olduğu varlığını çıkarırız” (Hume, 2020: 62).

Akıl yürütmenin deneyim ötesine uzanmasının insan yaşamı için vazgeçilmez işlevlere sahip olduğunu belirterek bu çalışmanın asıl hedefi açısından önem arz eden ve Hume’un hayatı boyunca mücadele ettiği metafizik düşüncenin *kontROLSÜZ* biçimini doğuran *olumsuz* yönüne geçelim. Yukarıda Hançerlioğlu’nun *ipi kopmuş balona* benzettiği, deneyimin ötesine geçmiş düşünce, *Soruşturma*’da da bu metaforla benzerlik gösterecek şekilde tarif edilmiştir:

Beden tek bir gezegenle sınırlıyken ve burada acıyla ve zorlukla sürünürken, düşünce bizi bir çırpıda evrenin en uzak bölgelerine, hatta evrenin ötesinde, doğanın tam bir hercümerç içinde bulunduğu inanılan sonsuz kaosa yollayabilir. Hiçbir zaman görmediğimiz ya da işitmediğimiz bir şeyi yine de tasavvur edebiliriz; mutlak bir çelişki anlamını içeren şeyler haricinde hiçbir şey düşünce gücünün ötesinde değildir (Hume, 2021: 16-17).

Hume, hakkında hiçbir fikrimizin olmadığı bir nesne karşısında geçmiş deneyimlerimizden yararlanmaksızın bir hüküm vermek durumunda olduğumuzda akıl yürütmemizin keyfiyet taşıyacağını belirtir (Hume, 2021: 29). Çünkü olgudan değer türetmek insan doğasında verili bir yetenek değildir.¹⁰ Yani Hume’un *uydurma* ya da *hayal ürünü* dediği *sözde bağlar* da yine deneyimsel kökeniyle ilişkisi karmaşıklaşmış olduğundan bize kaynağı deneyim dışı bir bilgidir gelmiş gibi görünen içeriklerdir: “Dolayısıyla gözlem ve deneyimin yardımı olmaksızın herhangi bir tekil olayı belirlemeye ya da

mesinden kaynaklandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Yine de insanın her adımında diğer olasılıkları da hesaba katarak yaşaması mümkün olmadığı gibi psikolojik olarak sağlıklı bir ruh durumuna da işaret etmez. Yani temkinlilik ile paranoya arasındaki çizginin belirgin olması gerekiyor. Hume skeptikliğine çizdiği sınır ile hem *temkinliliği* elden bırakmıyor hem de olası *kumsala sapanmaları* önüyor.

10 Hume pek çok örnekle bilginin tek kaynağının deneyim olduğu kabulünü destekledikten sonra salt akıl yürütme yoluyla olgudan değer türetmeyi başarabilen birinin çok bilge olması gerektiğine dair fikri ile akıllarda soru işareti bırakır (Bkz. D. Hume, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2021, s. 29-30). İfadeden, akıl yürütmeyle doğru bilgiye ulaşmak çok zor da olsa mümkünmüş gibi bir anlam çıkar ki örneğin Platon’un ideaları bilme, Bergson’un bilgiye sezgiyle erişme yeteneğine sahip özel insanların çağrışıdır. Burada bazı filozofların, felsefelerinin geneliyle çelişmek pahasına kendilerine ayrıcalıklı bir yer ayırma gayreti olduğunu söylemek mümkündür.

bir neden veya etki çıkarsamaya çalışmamız beyhudedir” (Hume, 2021: 28). Hume, insana ve hayvana anlama yetisini (understanding) sağlayan şeyin *inanç* olduğu konusunda ısrarcıdır:

Şimdi bırakın felsefecinin biri bir deneme yapsın ve zihnin inanç dediğimiz edimini açıklamaya ve bunun alışkanlığın imgelem üzerindeki etkisinden bağımsız, kendilerinden türedikleri ilkeleri ortaya koymaya çalışsın ve ortaya koyduğu varsayım insan türüne olduğu gibi hayvanlara da benzer şekilde uygulanabilir olsun; bunları yaptıktan sonra, o felsefecinin görüşünü kabul etmeye söz veriyorum (Hume, 2020: 128).

Hume, bilginin gerekçelendirilmesi konusunda ortaya çıkan zorlukları ortaya koyduktan sonra yarattıkları çelişkidен, yargıyı askıya almaksızın nasıl kaçınılabileceğine dair doğanın çizdiği yola ışık tutar: İstisnalar dışında sahip olunan bilgilerin olası bilgi olduğuna değinilmişti. Bu bilgiler üzerinde yapılacak her türlü düzeltme işlemi de olasılıklı olacaktır çünkü o da nedensellik yolu ile türetilmiştir ve tarihimiz buna ilişkin yanılgılarla doludur. Böylece süreç her defasında sonraki kanıtın önceki kanıtı zayıflatarak ilerlemesi şeklinde devam ederek hiçlikte duracağı noktaya kadar azalarak devam edecektir. İlk inancımız ne denli güçlü ya da her yeni kesinsizliğin yol açtığı azalma ne denli küçük olursa olsun, Hume, bu akıl yürütmeyle sonunda inanç ve kanıtın yokluğuna varılacağını belirtir (Hume, 2020: 130). Hume buraya kadar şüphecilerle aynı argümanları kullanır. Ancak hemen ardından bu konuda ne kendisinin ne de kuşkucuların bu iddiayı samimiyet ve süreklilikle taşıyabileceklerini belirtir. Çünkü doğa bize zorunlulukla soluk aldırıldığı gibi yargılarımızı da aynı zorunlulukla yönlendirir (Hume, 2020: 130-131). Demek ki şüpheci, bu zorunluluğu görmezden gelerek şüphesini *yargıyı askıya almaya* vardırıştır. Hume’un buradan inanca dair çıkarımı ise, inancın yalnızca düşünme yetisinin basit bir edimi olması durumunda kendisini yok edeceği ve yargının askıya alınışıyla sonlanacağı idi. Ancak *imgelemin gerilmesi* insanı bu sondan alıkoyar (Hume, 2020: 132):

O zaman ince bir akıl yürütmeden doğan kanının, imgelemin akıl yürütmelerin içine girmek ve onu tüm parçalarıyla kavramak için sarf ettiği çabayla orantılı olarak azalmasına şaşırılmamak gerekir. İnanç, diri bir kavrayış olduğu için, doğal ve kolay olan bir şey üzerine kurulu değilse hiçbir zaman tam olamaz (Hume, 2020: 132).

Hume daha sonra bizi nesnenin varoluşuna inanmaya götüren nedenleri sorgular. “Duyular Açısından Kuşkuculuk” kısmı altında ele alınan konu nesnelerin devamlı ve ayrı varoluşları üzerinedir. Sağduyulu her bakış nes-

nelerin algılanmadıklarında da varlıklarını sürdürdüklerini, buna bağlı olarak ayrı bir varoluşları olduğunu doğrudan kabul edecektir. Hume bu yargının duyudan mı, akıldan mı, imgelemden mi kaynaklandığını sorgulamaya girişir. Aslında İnceleme'nin 1. kitabının ilk üç bölümünü okuyan biri için bu kaynağın duyu ya da akıl olmayacağını çıkarsamak kolaydır. Duyularımız bize “tek bir algıdan başka hiçbir şey iletmez” (Hume, 2020: 134). Bu da işlem anına sabitlenmiştir. Bunun dışında kalan tüm işlemler ise deneyimin ötesini işaret eder. Eğer duyularımızdan yola çıkarak ayrı bir varoluş tasarımına ulaşıyorsak *bir tür aldatmaca ve yanılsama* (Hume, 2020: 134) içinde olduğumuz açıktır. Ancak nesne, filozofa göre, onu algılama deneyimini kesintiye uğrattığımızda dahi değişmiyorsa *sürekliliğe* sahip olduğu yönünde bir izlenim yaratır. Elbette tüm nesnelere değişimi uzun bir zaman diliminde gözlenebilecek, dağlar örneğindeki gibi, değişmez görünme özelliğine sahip değildir. Hume daha sonra kendilerini gözlemlemediğimiz kısa aralıklarda değişen nesnelere için de *tutarlılıktan* söz eder. Sonuç itibarıyla nesnelere sürekliliğine ilişkin algının kaynağında, *değişmezlik* ve *tutarlılık* bulunur (Hume, 2020: 138). Bu da alışkanlıklardan türetilip geçmiş yaşantılar tarafından düzenlenmektedir (Hume, 2020: 139). Hume vardığı bu sonucu da tatmin edici bulmayarak başka bir ilke arayışına yönelir. Öyle ki söz konusu ilke, nesne olmadığında dahi sürekliliğine dair algıyı yaratmalı. Hume'un, kürekler tarafından harekete geçirilen bir tekne metaforuyla sunduğu ilke *imgelem*dir (Hume, 2020: 140). Anlaşıyor ki imgelem, insan varlığını rahatsız eden boşlukları (algısal kesintiler gibi) doldurmaktadır: “Kendimizi bu güçlükten kurtarabilmek için kesintiyi mümkün olduğunca gizler ya da daha doğrusu bu kesintili algıların duyumsamadığımız gerçek bir varoluş tarafından birleştirildiğini varsayarak onu bütünüyle ortadan kaldırıyoruz” (Hume, 2020: 141). İmgelemin, tasarımları, *benzerlik*, *bitişiklik* ve *neden-sonuç* olarak tanımladığı belli evrensel ilkeler çerçevesinde dilediği gibi düzenleme ve değiştirme özgürlüğü vardır (Hume, 2020: 22). İmgelem insan algısının bütünlüğünü sağlayarak onu muhtemel bir gerilimden kurtarıyor olsa da ondan türetilen bilgi aynı zamanda sürekli bir teftişi de zorunlu kılar. Çünkü imgelemin sunduğu, bir nesneden diğerine geçiş kolaylığı, tasarımların birbirine benzemesi durumunda yanlış geçişlere de imkân tanıyacaktır. Hume bu durumu *benzer algularımızın özdeşliği* ile açıklar ve geçişlerin zihnin dinlenmeye çekildiği zamanlarda da gerçekleştiğine bakılırsa insanların sıradan hallerinde gerçekleşen bir işlem olduğu anlaşılır (Hume, 2020: 143-144). Demek ki düşünme, dolayısıyla şüphenin devre dışı kaldığı imgelemi, otomat bir şekilde işlemeye, yanlış ilişkiler üretmeye de açık hale getirir.

Hume böylelikle nedensellik ile başlattığı şüpheli bilgi fikrini, imgelemin işlemlerine de genişletir. *Felsefi ve incelmış ilke* (Hume, 2020: 150) bizi şüpheye; *gevşek düşünceler* doğaya itecektir, böylece sıradan olmayan insan yani filozof, imgelem ve düşünme arasında gidip gelecektir: “İmgelem bize benzer algılarımızın devamlı ve kesintisiz bir varoluşlarının olduğunu ve ortada olmamaları tarafından yok edilmediklerini söyler. Düşünme ise benzer algılarımızın bile varoluşlarında kesintili ve birbirlerinden farklı olduklarını söyler” (Hume, 2020: 150-151). Hume bu durumu filozofun odasında büründüğü sıkıntılı ruh halinden, nesnenin özdeş ve sürekli olduğu yanlış kabulüyle sıradan insanların dünyasına ya da kendi dünyasının sıradanlığına kaçmasıyla açıklar. Ancak söz konusu çelişki er ya da geç filozofu düşündüğü üzerine yeniden düşünmeye sevk edecektir. Bu durumda Hume’un önerdiği reçetede özensizlik ve *dikkatsizlik* yazmaktadır (Hume, 2020: 153). İradi olup olmamasından bağımsız olarak Hume’un önerisi şüpheciligi aşmak mı yoksa ona teslim olmak mıdır? Hume İnceleme’ye izlenimlerle tasarımlar arasındaki farkın canlılık derecesinden kaynaklandığını söyleyerek başlar (Hume, 2020: 17). Ona göre canlılık derecesi yüksek olanın insan üzerindeki etkisinin daha fazla olacağını kimse inkâr edemez. Bu anlamda doğanın gücü, en yalın kavramdan başlayarak kendisini gösterir ve insan üzerindeki hâkimiyeti tartışılmazdır. Nihayetinde insan şüpheye ne kadar derinleşirse derinleşsin doğanın bir dokunuşuyla yüzeye çekilecektir.

İnceleme’nin “Eski Felsefe” kısmında, Hume, herhangi bir tasarımına sahip olmadığını söylediği nedenselliğin gizli kuvvet ve erkelerini açıklamaya çalışan felsefeye ait tözler, tözsel biçimler, ilinekler ve gizli nitelikleri skeptikliği altında incelemeye girişir. Töz, en kaba haliyle imgelemin çelişkileri uzlaştırabilmek için uydurduğu bir karmaşık tasarımdır (Hume, 2020: 154). Hume daha önce tözün ne iç ne de dış duyu izlenimi olabileceğini açıklamıştı (Hume, 2020: 26). Oysa töz, yine imgelemin, nesneye ait özellikleri fark ettirmediği geçişlerle birleştirip tek bir şey gibi sunmasından ileri gelir (Hume, 2020: 154). Cisimlerin sahip oldukları tüm farklı niteliklerin kaynağı ve özdeşlik temeli olarak kabul edilen tözsel biçim ise Hume’a göre, nesnelere benzerlikleri yanında farklılıklarını da açıklayabilmek için, onun deyişiyle “ırdeleyeni hoşnut kılmak için” varsayılan bir kavramdır. İlinekler ise töz ve tözsel biçimlerin doğal bir sonucudur. Felsefeciler gizli niteliklere ilişkin görüşlerinde hem tözü hem de ilineği varsayan kurgularını daha da ileriye götürerek baştan sona kavranamaz bir dizge inşa ederler. Ancak geriye doğru gidildiğinde doğal ilkelere varılacaktır (Hume, 2020: 155). Böylece Hume’un metafizik anlayışında, tıpkı Herakleitos’ta gözlemlendiği gibi, metafizik ile ontoloji konuları iç içedir ve *görünen-aşkınlık anlayışı metafizik ölçelerde soyutlaşır*: “Canlı ve

ölü, uyanık ve uyuyan, genç ve yaşlı bir ve aynıdır. Çünkü biri diğerine dönüşür ve diğeri de yine ötekine” (Malpas ve Solomon, 2006: 167).

Hume, modern felsefenin, eski felsefeye ait, insan doğasında evrensel ve kaçınılmaz olmayan, yukarıda bahsi geçen ilkelerini aştığı iddiasında olduğunu belirtir (Hume, 2020: 157). “Modern Felsefe” kısmında Hume bu döneme ait felsefecilerin iddialarını kurdukları zemini şüphesine konu edinir. Onlara izlenimlerimizin çoğunun hiçbir dışsal modele ya da ilk örneğe sahip olmadığı görüşlerinde katılır ancak Hume birincil (uzam ve katılık) ve ikincil nitelikler (ses, renk, sıcaklık gibi duyulur nitelikler) konusunda akıl ve duyu arasında ortaya çıkan çelişkiyi (neden-sonuç ile cismin devamlı ve ayrı varoluşu) bertaraf edemedikleri sonucuna ulaşır (Hume, 2020: 160).

Hume, ruhun özdeksel olmadığına ilişkin görüşlerinin, töz tartışmasında vardığı sonuçla belirlenebileceğini ifade eder. Ruhun özdeksel olmaması onun maddeye uygulanan bölünebilirlik gibi hiçbir özelliğe sahip olmamasından çıkarsanabilir (Hume, 2020: 162). Hume son olarak kişisel benliği ele alır. Ona göre kişisel benlik algısını yaratan eğilimler, ruh ve tözü yaratan eğilimlerdir:

Bu saçmalığı haklı çıkarabilmek için, sık sık nesnelere bir araya getiren ve kesintilerini ya da değişmelerini engelleyen yeni ve anlaşılmaz bir ilke uydururuz. Böylece kesintiyi ortadan kaldırmak için duyularımızın algılarının devamlı varoluşunu uydurur ve değişmeyi gizlemek için ruh, benlik ve töz kavramlarına uzanırız (Hume, 2020: 175).

Hume, şüphenin, son aşamada kendisini istenmeyen bir ruh haline büründürdüğünden söz eder (Hume, 2020: 181). Çünkü bu süreçte inancın insan anlığında karşılığı olmayan nedensellikten türediği, imgelemin ilkelere çelişki yarattığı, kısacası zihnin tüm işlemlerinin şüpheyne açık olduğu temellendirilmektedir. Hume’da, biri, şüphesini *yargıyı askıya almaya* vardırıran, diğeri ise tümden bilginin dışında bırakarak mutlak/kesin bilgiden hareket ettiği iddiasıyla akıl yürütmeye girişen iki tür arasında doğal sınırlarla dengelenmiş bir tür şüphecilik olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü doğa insanı bu iki aşırı uca savrılmaktan korur. Hume doğanın her zaman haklarına sahip çıkacağını ve sonunda her türlü soyut akıl yürütmeye üstün geleceğini belirtir (Hume, 2021: 40). Hume’un etkilendiği düşünürlerden biri olan Blaise Pascal da benzer şekilde doğanın yetersiz aklımızı destekleyerek bizi şüpheciliğin çılgın aşırılığında alıkoyduğunu söyler (Popkin, 1995: 24). Gerçekten de bu görüşü, Ortaçağın Tanrı-merkezliliği yerine zihin-merkezliliğini yerleştiren Yeniçağ felsefesi değerlerini tutku hali-

ne getirmemiş herkesin deneyimlerine yaslanarak sınaması mümkündür: “Kalbimizdeki hisler, tutkularımızdaki galeyan, duygularımızdaki ateşlilik bu felsefenin ulaştığı tüm sonuçları yok eder ve büyük bir filozofu resmen avamdan birine dönüştürür” (Hume, 2021: 5).

Hume şüphenin kendisini boğmak üzere olan bir okyanus olduğunu ve boğulmaktan son anda doğanın önüne attığı can simidi sayesinde kurtulduğunun farkındadır. Er ya da geç yine bu okyanusa atlayacaktır. Her atlayışında ise bir öncekinden daha iyi yüzebileceğini söylemek hatalı bir tespit olmasa gerektir. Belirtmek gerekir ki filozofun şüpheyile doğa arasındaki gidiş-gelişleri kısır bir döngüye değil diyalektik bir harekete benzer. Filozof bu süreçte ilerledikçe bilgiye dair daha açık fikirlere sahip olur. Hume iki felsefe türünden bir sentez oluşturmaya çalıştığı *Soruşturma*’da *derin felsefe* olarak kimileyin övdüğü kimileyin yerdığı felsefenin faydalarına birçok kez değinir. Ancak Hume ılımlılığını burada da koruyarak derin felsefe alanlarının sınırlarını belirlemenin gerektiğinin üzerinde durduktan sonra çözüm için felsefesinin en yalın işlemlerini işaret eder: “...felsefi bir terimin hiçbir anlam ya da fikir içermeden kullanıldığına dair (sık sık olduğu üzere) şüphe duyduğumuzda, bu farazi fikrin hangi izlenimden türediğini incelememiz gerekir. Eğer bir izlenim atfetmemiz imkânsızsa, şüphelerimiz haklı çıkacaktır” (Hume, 2021: 20).

Hume, kuşkucunun her ne kadar darbe olsa da akıl yürütmeye ve inanmaya devam ettiğini söyler, çünkü *doğa bunu onun seçimine bırakmamıştır* (Hume, 2020: 133). Doğanın gizemli olması üzerine şüpheden uzak duran Herakleitos’tan farklı olarak Hume, şüpheciler argümanlarının, yargıyı askıya alma ya da bir tür nihilizme varmak üzere oldukları pek çok uğrakta, *bir denetim ve teftiş aracı* olarak düşünceye sınır koyan skeptikliğinin de doğa tarafından sınırlandırıldığını belirterek olası aşırı kuşkuculuk eleştirilerini bertaraf eder ki düşünmesinde derinleştiği neredeyse her seferinde bu vurguyu yineler: “...doğanın öyle bir etkisi vardır ki, en derin düşüncelerimizin ortasında bile bizi durdurup, bir felsefi görüşün tüm sonuçlarıyla ileri gitmekten alıkoyar” (Hume, 2020: 150).

Smith, Hume’un argümanı için üç aşama belirler: Hume’un ilkinde duyular adına, ikincisinde akıl adına ileri sürülen iddiaları eleştirdiğini ifade eder. Hume buraya kadar gücünü şüphecilerle birleştirmiştir. Üçüncü aşamada ise ortaklığı bozarak, öğretisini onlara karşı kullanır (Smith, 2005: 449).

Fogelin’e göre ise Hume şüpheciliği, birbirine zıt dört farklı şekilde ortaya çıkar. Bunlardan ilki insan doğasına dair tespitlerini yansıtmak üzere işe girişen *kendinden emin* Hume; ikincisi insan doğasında karşı karşıya geldiği

çelişkilerden dolayı Pyrrhoncu şüphelerle sarsılan Hume; üçüncüsü beklentilerini ve akıl yürütmelerini mütevazı düzeye indirgemiş Hume; Fogelin'in, Hume'un yazılarında önemli olan ama gözden kaçan düzey olduğunu söylediği dördüncüsü ise gündelik işlerle uğraşan sıradan insanın bakış açısına sahip olan Hume'dur (Fogelin, 2009: 6-7). Fogelin böylece Hume şüpheciliğinin homojen bir yapı sergilemediğini ortaya koyarak Hume'un ne tür bir şüphecisi olduğuna ilişkin belirsizliğin nedenine de ışık tutmuş olmaktadır. Ancak bu açıklama Hume'un şüpheciliğe bakış açısına tatmin edici bir cevap vermez. Nitekim Fogelin de hemen ardından Hume'un şüpheciliğini hangi bakış açısının temsil ettiğini sorar (Fogelin, 2020: 7). Soruya Fogelin'in cevabından bağımsız bir şekilde bu makalenin amacıyla ilişkili olarak karşılık vermek gerekirse, Hume'un şüpheyi, eleştirisinde ilerlemeyi sağlamak üzere çeşitli biçimler yoluyla işler hale getirmeye çalıştığı söylenebilir. Ancak Hume, Fogelin'in de işaret ettiği son aşamadan sonra şüpheyi tamamen terk ederek kendisini sağduyu ile gündelik yaşantıya tamamen bağlamış bir filozof tipi çizmez. Şüphecilik gibi sağduyunun da bir sınırı vardır.

Hume'un bilgiyi 'olguların saptanmasından' ileriye götürmemek istemesinin pozitivist bir anlayış olduğu yorumu Hume'un empirist yanını destekler (Gökberk, 1998: 310). O ılımlı ya da akademik şüpheciliği savunurken şüphenin her türlü düşünmeye eşlik etmesi gerektiği konusunda açıktır: "Genel itibariyle, doğru bir muhakemeciye her türlü inceleme ve kararda belli derecede şüphe, ihtiyat ve alçakgönüllülük sonsuza dek eşlik etmelidir" (Hume, 2019: 161). Ancak şüphenin varlığı, ne kadar kanıtlanırsa kanıtlanırsa insan için katlanılmazdır: "Şüphecisi argümanların tüm geçerliliklerine rağmen, inançlarımızdan vazgeçemediğimiz için ikna edici olmamaları, aynı zamanda onların neden 'şaşırttığı ve kafa karıştırdığını' da açıklar." (Woolhouse, 2019: 181). Hume da mutlak bilgiye (dogmaya) eğilimi olan çoğunluğun, kendilerini dumura uğratan, anlama yetilerini frenleyen ve eylemlerini askıya alan tereddüte tahammül edemediğini söyler (Hume, 2019: 161). Yani şüphe her ne kadar kaçınılmaz ise de inançlara tercih edilemediği sonucunu çıkarabiliriz. Bu durum insanın metafiziğe eğilimini güçlendiren bir etken olarak kabul edilebilir ki Hume'un şüpheyi düşüncesinin bir parçası yapmasını kendisi açısından elzem hale getirir. Ancak bunun da doğal sınırları vardır.

Hume'un, klasik anlamda bir şüphecinin gelebileceği en üst sınırın hemen gerisinde büründüğü ruh hali ve sonrası ile ilgili söylediklerinden, filozof açısından dahi doğaya yönelimin iradi olmadığı sonucunu çıkarmak mümkündür: "Tüm bu sorularla kafam karıştı ve kendimi imgelebilecek en acıklı durumda, en koyu karanlık tarafından kuşatılmış ve her örgen ve

yetinin kullanımından bütünüyle yoksun bırakılmış olarak düşünüyorum” der ve bir çıkış yolu olarak sıradan yaşantının içinde *diğer insanlar gibi davranmaya belirlenmişliği* (Hume, 2020: 184-185) öne sürer. *Belirlenmişlik* ifadesinden de anlaşılacağı üzere filozof dahi olsa insanların tümü doğa karşısında hizaya gelir; Hume’a göre aşırı şüpheciler de bundan bağımsız değillerdir nitekim Hume onları uç fikirlerinde samimi bulmaz (Hume, 2020: 133).

Hume şüphe ile doğa arasında bir güç sıralaması yapmaz. Bu nedenle ikisi de belli uğraklarda bir diğerine sınır çekmek zorundadır. Sıradan yaşantının debdebesi bittiğinde döndüğü önceki kurguları filozofa *soğuk, gergin ve aptalca* görünecek; *kitap ve defterlerini ateşe atmaya* ve *akıl yürütme ve felsefe uğruna yaşamın hazlarını geri çevirmemeye* hazır olacaktır (Hume, 2020: 184). Bu açıklama Hume’un şüphecilik ile arasına koyduğu mesafeyi de gösterir. Ancak *huysuzluk ve tembelliğin* verdiği bu rahatlama duygusu, çok ciddi ve iyi huylu bir mizaç (Hume, 2020: 185) sayesinde bozularak şüpheye açılır. Bu da filozofun doğadan kaçıp şüphenin çağrısına uymaya her zaman hazır olduğunu ifade eder¹¹. Ancak filozofun başladığı noktaya geri döndüğünü yani düşüncesini sıfır noktasından başlattığını söylemek doğru değildir. Sürecin yeniden başladığı bir sonraki aşama her zaman ileri bir noktadır:

“Gerçek metafizik” yanlış metafiziği uzaklaştıracaktır; ama ayrıca güvenilir bir temel üzerinde insan bilimini de kuracaktır. Ve bu ereğe ulaşmak göze alınan sıkıntılara değecek, anlaşılması görelî olarak güç de olsa doğru bir çözümlenmeye girişmek boşa gitmiş bir çaba olmayacaktır (Copleston, 1998: 71).

Hume’un çabasının boşa gitmediğini gerek İnceleme’nin başında ortaya koyduğu bilgi felsefesinin iddialarını sonuna kadar sürdürmesinden gerekse *Soruşturma’yı* metafizik bilgiye ilişkin net bir karşı duruşla bitirmesinden anlamak mümkündür:

Sözgelimi ilahiyat ya da okul metafiziği hakkında bir kitabı elimize alsak, soruyorum: Nicelik ya da sayıyla alakalı soyut bir muhakeme içeriyor mu? Hayır. Olgusal durum ve var oluş hakkında deneysel bir muhakeme içeriyor mu? Hayır. O halde yakın gitsin, zira içinde safсата ve yanılısamadan başka bir şey yok demektir (Hume, 2021: 165)

Hume’un *Soruşturma’sını* bitirdiği keskin metafizik karşıtlığına bakılırsa şüpheleri işe yaramış, onu bilgi konusunda net bir ayırım yapacak yetkinliğe ulaştırmıştır. Dolayısıyla felsefesinin kısır döngü değil ilerleme halinde ol-

11 Zihni şüpheyle yoğrulmuş, kendisine yönelik olarak Hume’un deyimıyla *tuhaf ve çirkin bir canavar* algısına sahip filozofun doğaya çekilmesinin ne denli sağlıklı ya da sorunsuz olacağı tartışmaya açık görünüyor.

duğunu söylemek mümkündür. Şüphenin her türlü düşüncemelerimize eşlik etmesi gerektiği konusundaki tavsiyesinin ise metafizik bilginin, insanın anlama yetisinin doğal bir sonucu olarak *girift felsefeye* her daim yatkın olmasından ileri gelmektedir. İnsanın yatkınlığı yani aklın iddiası güçlendikçe karşısına aynı güçte şüphe ile çıkılmalıdır.

Hume “Bu Kitabın Vargısı” kısmında anlık üzerine tüm söylediklerini, daha sonra metafizik, tanrı ve din üzerine söyleyeceklerine sağlam bir temel oluşturacak şekilde sonuçlandırır: “Kendi payıma biricik umudum kimi tikel noktalarda felsefecilerin kurgularına farklı bir yön verip, onlara kendilerinden inanca ve karar bekleyebilecekleri biricik konuları daha seçik olarak göstererek bilginin ilerlemesine katkıda bulunabilmektir” (Hume, 2020: 187).

Hume’un şüpheciliği, onun nedenselliği ya da metafiziği gibi kendisine özgü bir karakter taşır. Yani benzerlik gösterse de tam olarak ne Pyrrhon’un şüpheyi amaç, ne de Descartes’ın araç edinen şüpheciliğidir. Hume şüpheciliği Hume metafiziğinin kilit noktasıdır. Bu anlamda, Soruşturma’da *salt filozof*, *soyut muhakemeci* gibi adlandırmalarla dile getirdiği filozof tipini *metafizik dehlizlerde* kaybolmaktan kurtaracak biricik düşünce biçimidir. Ancak Hume, metafiziği tamamen dışlayıcı bir tavra sahip değildir. Tersine *sahte ve yozlaşmış metafiziği* yok etmek için *gerçek metafiziği* geliştirme zorunluluğundan bahseder (Hume, 2021: 10). Hume İnceleme’nin “Sunuş” bölümünde metafiziğe yönelik önyargıya sahip olan düşünürleri eleştirirken sözünü ettiği *gerçek metafiziği* kastettiği anlaşılmaktadır: “Onlar metafizik akıl yürütmelerden, bilimin herhangi bir dalıyla ilgili olan akıl yürütmeleri anlamazlar; her türlü uslamlama, anlaşılması güç olan ve kavranması için epey dikkat gerektiren metafizik akıl yürütmedir onlara göre” (Hume, 2020: 11). Ancak yine metafizik sözcüğünü kullandığı başka bir yerde sahte ve yozlaşmış metafiziği hedef almaktadır: “Metafizik gerçek anlamıyla bir bilim değildir ve anlama yetisi için tamamen erişilmez olan konulara giren insan kibrinin beyhude çabalarından ya da kendini açık alanda savunamadıkları için zayıflıklarını örtüp korumak adına bu sık çalılıklara sığınmış halk hurafelerinden doğar” (Hume, 2021: 9). Sonuç olarak metafiziğin bağımsız bir bilimsel alanı değil, ancak bilimsel bir alanın yalnızca belli bir yönünü teşkil edeceğini söylemek mümkündür. İki türü birbirinden ayırabilmek için ise aklın uçarılaşarak deneyimle bağını silikleştirdiği her uğrağı şüphe aracıyla belirgin kılmaya çalışmak gerekmektedir. Peki, bu teftişin son bulacağı koşulların sağlanması mümkün müdür?

Musgrave, insanların çoğunluğunun dogmatiklere sempati duyarken kendisinde bu duygunun skeptiklere yönelik olduğunu itiraf eder. İlk “epis-

temolog” olarak M.Ö. 530 yılında yaşamış Ksenophanes’in, şüpheciliğin gerekçelerini işlediği şiirine yer verdikten sonra insanların Antik Yunan’da bilgisizliği, şüpheyi haklılandıran bir etken olarak gördüğünü belirtir ve bilgi çağı insanının şüphe ile ilişkisinin, şüphe aleyhine sorgulandığını ekler (Musgrave, 2013: 26-27). Bu akıl yürütmeye yeni bir doğrultu çizilebilir: İnsan bildikçe, yanlışlarını da fark edeceği için şüphesinin artması akla daha yatkın görünüyor. Dolayısıyla Antik Yunan’a göre günümüz insanının, doğal eğilimleri gereği her çağda olduğu gibi bu gün de şüpheyeye sempati duymasa dahi, ona daha fazla ihtiyacı olduğu aşıkârdır. Günümüzde bilginin kapsamı, niteliği ve gücünün değiştiği doğrudur ancak diğer taraftan insan sahip olduğu bilgiyi yanlışlama olanaklarını da arttırmıştır. Bilim tarihi deney ve gözlemle gerekçelendirilmiş doğru inançların yenilgileriyle doludur. Yani bilginin artmasının şüphecilik eğilimini azaltan değil arttıran bir koşul olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla bir düşünür olarak Musgrave’in sıradan insanların aksine şüpheyeye daha fazla sempati duyması şaşırtıcı değildir. Şüpheciler her zaman sıradan insana göre daha fazla düşünen ve bilmediğini daha fazla bilendir. Nitekim Sokrates “Bildiğim tek şey hiçbir şey bilmediğimdir” derken bu farkındalığı vurgular. Hume da bilgidan şüpheyeye giden yolu çizerken aynı doğrultuyu izler:

Doğal türde en kusursuz felsefe bile, cehaletimizi ancak bir süre daha savuşturur; en kusursuz nitelikteki ahlak felsefesi ya da metafizik ise ancak cahilliğimizin daha büyük parçalarını keşfetmemize hizmet eder. Bu yüzden insanın körlüğünün ve zayıflığının gözlemlenmesi her türlü felsefenin sonucudur ve bundan ne kadar kaçmaya ya da sakınmaya çalışırsak çalışalım her dönemde bizi bulacaktır (Hume, 2021b: 29).

Böylece Hume’un, şüphenin her türlü düşünüşümüze doğal olarak eşlik etmesi gerektiği konusundaki iddiası, skeptikliğini ve metafizik eleştirisini zamanının ötesine geçirecek günümüze taşır. Bunun en önemli dayanağının ise insan doğasının Hume’un işaret ettiği zayıflıkları her daim taşıyacağı kabulünün olduğunu söylemek mümkündür. Diğer yandan şüphe, salt bilginin inkârı değil ama yetkinleşmesi ve yeni bilgilerin doğumunu mümkün kılması açısından elzemdir.

Sonuç

Hume bir dizi metafizik problemi deneyimci felsefenin araçlarıyla açıklığa kavuşturduktan sonra insan doğasında içkin olan çelişkiyle karşılaşır: İmgelemin işlemleri irdelendiğinde insan bir yandan nedensellik konusunda bir güvensizliğe düşecek, diğer yandan da inanmasını sürdürecektir. Fogelin’in

şüpheli kriz (sceptical crisis) adını verdiği bu aşamada filozof, aşırı şüphelilerin yargıyı askıya alarak çözüm ürettikleri sorunu, Hume, yargıyı değil şüpheliyi *askıya alarak* çözer. Çünkü doğa şüphelinin de bilginin de reddiyesine giden sürece tam zamanında müdahale ederek insanın anlama yetisinin paralyze olmasını önler. Ancak Hume, gündelik hayatın içinde normalleşen insanın bir süre sonra şüphelerine geri döneceğini, hatta dönmesi gerektiğini belirterek süreci yeniden başlatır.

Hume, düşüncesini sıradan insanı bile ikna edecek basitlikte bir temele oturtmakla, kendisine, daha sonra ele alacağı töz, zaman ve uzam, kişisel özdeşlik, tümevarım gibi tartışıldıkları bağlamda girift olan konuları açıklama kolaylığı sağlar. Yani Hume'un, hangi dolambaçlı yollardan geçerse geçsin düşüncesini insanın duyularına açık olan deneyim dünyasına dayandırma imkânının koşullarını daha en baştan incelikli bir şekilde oluşturduğunu söylemek mümkündür. Her düşünce, kimi doğrudan kimi dolaylı olarak, izlenimlerdeki karşılıklarına döndürülebilir çünkü Hume'un birçok kez yinlediği gibi bütün düşüncelerin kökeni en nihayetinde izlenimlere dayanır. Örneğin Antik Yunan'da felsefenin başlangıcını teşkil eden töz problemi Hume'un dönemine kadar aynı müphemlik içinde tartışılmıştır. Hume ise tartışmayı, töz kavramının izlenimlerde herhangi bir kökene sahip olmaması nedeniyle temelsiz olduğunu iddia ederek, tutarlı bir yaklaşımla kendi deneyimci felsefesi çerçevesinde sonlandırmıştır. Ayrıca şüpheli bakış açısının, insan doğasında verili çelişkiyi aydınlattığı noktada filozofu içine düşürdüğü çıkmaz, ancak izlenimlerin gücü ve canlılığı sayesinde aşılabilmektedir. Bu nedenle izlenim ve tasarımın mahiyetleri ile aralarındaki ayırım ve ilişki kavranmadan, Hume felsefesinde ele alınan karmaşık konuların bağlandığı sonucu anlamlı hale getirmek mümkün değildir.

Hume'un, filozofun, çelişkilerden kaynaklı olarak ruhsal sıkıntı ile rahatlama arasında gidip gelmesi, bu durumun *kısır olmayan bir döngü* ile malul olduğu ve mükemmel yani dengeye oturmuş bir sonucu vadetmediği açıktır. Evet, Hume iki uç arasında bir denge arayışı içerisinde ancak ulaşmaya çalıştığı sabit bir nokta yoktur çünkü zaten bunun olanağı yoktur. Yani iki tarafın birbiri içinde eriyerek homojen bir yapı oluşturması söz konusu değildir. Şüphelilik başlığında bir benzetme yapmak gerekirse onun ılımlı şüphelisinin görevi terazinin iki kefesi arasında sürekli gidip gelerek teraziye her daim dengede tutmaya çalışmak olacaktır. Hatta neredeyse buna yazgılıdır çünkü *o belirlenir*. Bir yanda şüphelinin çağrısı diğer yanda doğanın kışkırtıcı canlılığı yer alır. Filozof, doğru noktada sabitlen(e)mez -zira böyle bir nokta yoktur- ve diyalektik hareketiyle hem dengeyi sağlar hem de iler-

lemeyi başarır. Ulaşmaya çalıştığı noktada ise bilginin safsatadan *mümkün olduğunca* arındırılmış hali vardır.

Hume’un *Soruşturma*’yı, metafiziğe ilişkin ünlü pasajıyla bitirdiği düşünülduğünde onun asıl hedefine yani metafizik eleştirisine giden yolda şüpheliğin rolü belirginlik kazanır. Hume şüphesini öyle bir noktadan (duyu deneyimi) başlatmıştır ki en sıradan insanı bile akıl yürütmesinin belli bir aşamasına kadar sürükleyebilir. Doğanın dokunuşuyla şüphesi hemen uçuracak sıradan insana karşılık filozof kararlılıkla yoluna devam eder. Ancak o da metafizik dogmalarla savaşımının sonunda yorgun düşer ve kendisini *bir süre dinlenmek üzere* duyu dünyasına *atar*.

Hume’un niyeti, nedensellik algısının bir arada tuttuğu insan görüşü ve bu görüşle şekillenen yaşamını atomize etmek değil, aksine bu bütünlüğü sağlayan yapıyı insan doğası temelinde açıklayarak, üretmesinin muhtemel olduğu *gülünç* ya da *tehlikeli* bilgiyi savuşturmaktır.

Öz

“Bir Çözüm Olarak” Skeptisizmin Hume Felsefesinde Yeniden Kurulması

İnsan, kendisinin de bir parçası olduğu dış dünya ile ilişki kurarken, doğasının ona çizdiği sınırlar içinde hareket etmeye yazgılıdır. Dış dünyayla ilişkilene, bilgilenmenin en doğrudan hali ile sağlanan biçiminde, insan yaşamını kolaylaştırdığı sürece genel anlamda sorgulamaya kapalıdır. Ancak bilginin dinamik yapısı ile uyuşmayan söz konusu dogmatik kabul, değişimi zorlayan koşullar karşısında zamanla direncini yitirmeye başlar. Dogmaya karşı bir antitez olarak ortaya çıkan *skepsis*, ilerlemeyi işaret eden tüm tarihsel sıçramalarda başat unsur olarak işlev görür. Çünkü şüphenin olmadığı yerde değişmeden, gelişmeden, arayıştan bahsetmek zor hatta imkânsızdır. Ancak diğer yandan Pyrronculuk tarzında her türlü bilgiyi askıya alan, şüpheyi teslim edilmiş bir düşünceden de sonuç çıkarmayacağı açıktır. İskoç empirist David Hume (1711-1776), çözümde vazgeçilmez bir bileşen olarak ortaya koyduğu şüpheciliğini, felsefesinin genel karakteristiğine uygun olarak iki ucu dengeleyecek, akıl yürütmesini işler ve sürekli hale getirecek şekilde kurar. Onun doktrini özgün kılan bir diğer özelliği de, skeptikliğini, dogmaların hâkim olduğu anlayışların ortaya çıkmasını daha en baştan yani henüz olgusal deneyim aşamasındayken önleyecek bir çözüm önerisi olarak sunmasıdır. Bu çalışmanın amacı, Hume'un *denetim ve teftiş aracı* olarak nitelendirdiği şüpheyi, metafizik eleştirisi ile ilişkilendiği noktada irdelemek ve Hume skeptisizmini özgün yanlarıyla ortaya koyabilmektir.

Anahtar Kelimeler: David Hume, Skeptisizm, Dogmatizm, Metafizik, Nedensellik

Abstract**Reconstruction of Skepticism in Hume's Philosophy “As a Solution”**

When man relates to the external world, of which he is a part, he is destined to act within the limits that his nature has drawn for him. Relation to the outside world, in its most direct form of knowledge, is generally closed to questioning as long as it facilitates human life. However, this dogmatic acceptance, which is incompatible with the dynamic structure of knowledge, begins to lose its resistance over time in the face of conditions that force change. Emerging as an antithesis to dogma, *skepsis* serves as the dominant element in all historical leaps that signal progress. Because where there is no doubt, it is difficult or even impossible to talk about change, development and search. On the other hand, however, it is clear that there will be no result from an idea that suspends all knowledge in the style of Pyrronism and is surrendered to suspicion. Hume establishes his skepticism, which he manifests as an indispensable component in the solution, in accordance with the general characteristic of his philosophy, in such a way as to balance the two extremes, to make his reasoning work and continuous. Another characteristic that makes his doctrine unique is that it presents its skepticism as a proposal for a solution that will prevent the emergence of conceptions dominated by dogmas from the very beginning, that is, at the stage of factual experience. The aim of this study is to examine the doubt, which the Scottish empiricist David Hume (1711-1776) described as a means of control and inspection, at the point where it relates to his metaphysical criticism and to reveal Hume's skepticism with its original aspects.

Keywords: David Hume, Skepticism, Dogmatism, Metaphysics, Causality

Kısaltmalar

İnceleme: Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*

Soruşturma: Hume, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*

Kaynakça

- Arslan, A. (2006). İlkçağ Felsefe Tarihi 2: Sofistlerden Platona, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ayer, A. J. (2002). Hume, çev. Cemal Atila, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Cevizci, A. (2021). Felsefe Tarihi, İstanbul: Say Yayınları.
- Copleston, F. (1998). Berkeley Hume, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi.
- Çubukçu, İ. A. (1964). Gazzali ve Şüphecilik, Ankara: İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Denkel, A. (1994). “Hume, Nedensellik, Tikelcilik ve Tekilcilik”, İstanbul: Nisan Yayınları.
- Durant, W. (2014). Felsefenin Öyküsü, çev. Ender Gürol, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Empiricus S. (2017). Kuşkuculuk, çev. Mustafa Kaya Sütçüoğlu, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fogelin, R. J. (2009). Hume’s Skeptical Crisis. New York: Oxford University Press.
- Gökberk, M. (1998). Felsefe Tarihi, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Guthrie, W. K. C. (1999). İlkçağ Felsefesi Tarihi, çev. Ahmet Cevizci, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Hançerlioğlu, O. (1995). Düşünce Tarihi, Ankara: Remzi Kitabevi.
- Hume, D. (2020). İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme, çev. Ergün Baylan, Ankara: Bilgesu Yayınları.
- Hume, D. (2021). İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma, çev. Oruç Aruoba, İstanbul: Say Yayınları.
- Kant, I. (2019). Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena, çev. İoanna Kuçuradi ve Yusuf Örnek, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Landesman, C., Meeks, R. (2003). Philosophical Skepticism, Berlin: Blackwell Publishing.
- Levy, C. (2016). Kuşkuculuk, çev. Işık Ergüden, Ankara: Dost Kitabevi.
- Malpas, J. ve Solomon, R. C. (2006). Ölüm ve Felsefe, çev. Nur Küçük, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Montanari, F. (2015). The Brill Dictionary of Ancient Greek, Leiden: Koninklijke Brill.
- Musgrave, A. (2013). Sağduyu, Bilim ve Şüphecilik, çev. Nur Küçük, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Popkin, R. (2013). “Bayle ve Hume”, çev. Necla Arat, Felsefe Arkivi, 17, ss. 19-27.
- Reichenbach, H. (2000). Bilimsel Felsefenin Doğuşu, çev. Cemal Yıldırım, İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Smith, N. K. (2005). *The Philosophy of David Hume*, New York: St.Martin's Press.

Woolhouse, R.S. (2019). *Ampirist Filozoflar*, çev. Gökhan Murteza, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Zelyüt, S. (2010). *Dört Adalı. Hobbes-Locke-Berkeley-Hume*, Ankara: Doğu-Batı Yayınları.